

Ady kortörténetileg és igen sok stílusjegyével inkább a szecesszióba, mint a barokkba tartozik, ami egyáltalában nem lebecsülendő dolog és nem lebecsülés. A szecesszió olyan nagy művészei voltak, mint Van Gogh és Gauguin, nem csak olyanok, mint Franz von Stuck vagy Gustav Klimt. És hát a szecesszió költői sorában tartathatjuk számon Rilket, Stefan Georget, sőt Mallarmét. Ady stílusosan szecessziós, vagyis tulajdonképpen egyfajta későbarokknak nevezhető. Ez nem értékelő, inkább jellemző dolog. És nem is annyira Adyra jellemző, mint inkább arra a korra, amiben benne élt és amiből se nem tudott, se nem akart kilépni.

Arról, hogy milyen Ady világirodalmi hatása, azt hiszem, a mai angol, francia vagy német olvasókat kellene megkérdezni. Hiszen vannak ma Ady-fordítások angolul, franciául, németül, oroszul. Hogy az ottani közönség reagál-e valamiképpen Ady-versekre, azt nem tudom.

A nyugati költők, akikkel beszélek, azon panaszkodnak, hogy az eredeti versanyagra sem reagál nálunk a közönség. Nálunk viszont a helyzet egészen más: idehaza van legalább 10—15 olyan költő, akinek a versesköteteit ötezer vagy tízezer példányban napok alatt felvásárolják. Valéry vagy Breton, vagy Guillevis vagy más nyugati költők örülhetnek, hogyha egy év alatt 400—500 példányt megvesznek a verseskötetükből, mert többnyire még annyit sem tudnak eladni. Érthetetlen dolog ez. József Attila valamelyik kötetéből, azt hiszem, 60 példányt tudott összesen eladni!

Vannak kitűnő mai francia, angol költők, akik sokkal nagyobb nyelvterületen, mint a magyar, nemigen tudnak többet eladni verseskönyvükből évek alatt 100—200 példánynál. Még rosszabb arány tulajdonképpen, mint a József Attila-korabeli Magyarországon, mert hiszen ők sokkal többen vannak.

Lehet, hogy túl sok a költő és hogy a költészetben általában nem vagyunk tekintettel arra, hogy ne váljunk unalmassá. Például Jacques Prévert nem tartozik a legnagyobb francia költők közé, verseskötetei mégis százezres példányokban fognak új és új kiadásokban. Prévert mindig szellemes, verseinek mindig megvan a poénja, néha olcsó, ötletes, mondhatnám egy reinkarnált Béranger. Béranger-t is a maga korában olvasták, falták az olvasók, és ugyanakkor nem olvasták Béranger nagyobb költőtársait, egy Alfred de Vigny-t, egy Gautier-t.

Talán ebben részint a költők is hibásak, ha a közönség nem veszi a köteteiket. Mert nem jogosít fel semmiféle klasszicizmus, semmiféle magasság és mélység arra, hogy unalmasak legyünk. S ha a költő nem ír unalmasan, akkor — azt hiszem — meg is veszik a kötetét.

De nem is tudom, hogy hogy csúsztunk erre a mellékvágányra, hiszen itt már réggen nem Adyról van szó, akinek a verseit különben a korabeli olvasók meglehetősen vásárolták, s így lehetett az Ady-kötetekből új meg új kiadást csinálni.

Ady talán az a költő, akit — elméletileg legalábbis — a legjobban lehetne válogatni. A válogatás mégis nehéz dolog. Hiszen volt már sok válogatott Ady-kötet, és mindegyikből hol ez, hol az hiányzik. Egyáltalában nem tudom, nem ismerem a kulcsát annak, hol, mivel, milyen szemponttal, milyen érzéssel, milyen érzéssel vonnánk meg a határt a jó és rossz Ady-versek közt.

Próbáltam én már Ady-válogatást csinálni, és mindig az maradt ki, aminek aztán a hiányát éreztem, és nem nagyon volt indokolható, hogy miért éppen az került be, ami bekerült. Igazán nem tudom, hogyan kellene hozzákezdeni egy megfelelő Ady-válogatáshoz. Ahol ezt a munkát végül is azzal az érzéssel hagyhatnánk abba, hogy ami Adyból igazán fontos, az mind benne van, s ami ezeknek a variációja vagy előképe, vagy halványabb felöntése, az pedig kimaradt. Nem tudom, lehetne-e egy ilyen Ady-válogatást létrehozni?

BESZÉLGETÉS ADYRÓL HAJNAL JENŐVEL

Hajnal Jenő radikális újságíró, az őszirózsás forradalomban a posta kormánybiztosa volt. A Tanácsköztársaság bukása óta emigrációban él, a második világháború óta New Yorkban. Az utóbbi években gyakran hazalátogatott. A nagy történelmi sorsfordulónak ez a páratlanul szerény és kedves tanúja ma is legjelentősebb emlékeként őrzi Ady Endrével való találkozását. Erről vallott a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársainak.

— MIKOR KERÜLT NAGYVÁRADRA?

Az első világháború előtt egy pár esztendővel.

FONTOS SÁNDOR: KUKORICÁS

— ES OTT MELYIK LAPNÁL DOLGOZOTT?

Természetesen az összes nagyváradi lapoknál. Ott csináltuk az első újságírósztrájkot, ebben jelentős részem volt. Már nem tudom, melyik évben volt. Dutka Ákos vett részt benne, Marton Manó, Nagy Andor és én. Mi voltunk a sztrájkolók. Kivonultunk, és alapítottunk egy újságot. *Új Nagyvárad* volt a címe, egy esti lapot.

— S MIÉRT SZTRÁJKOLTAK?

A főszerkesztő személye nem volt szimpatikus. Sas Ede volt a főszerkesztő. Voltak sztrájkőrök is, de mi aztán megcsináltuk ezt a kis radikális újságot.

— ADY AKKORIBAN MÉG LEJÁRT NAGYVÁRADRA? NAGYVÁRADON ISMERTE MEG?

Előzőleg Kaposvárra is lejött. Kaposváron volt egy Ady-est. Ezt Göndör Ferenc intézte. Most valahogy kiesik az emlékezetemből ez a nap. Csak azt tudom, hogy akkor írtam azt a verset, hogy *Kisvárosok őszi vasárnapjai*.

— ES NAGYVÁRADON?

Nagyváradra lejött látogatóba, főképpen a Fehér Dezsőékhez, akiknek a lapjához később én is átmentem. Majdnem Ady nyomában minden újságnál voltam. A *Szabadság*-nál, ahol Ady nagyváradi pályáját kezdte, aztán a *Nagyváradi Napló*-nál, a *Nagyvárad*-nál és az *Új Nagyvárad*-nál.

— NAGYVÁRADI LÁTOGATÁSAI ALKALMÁBÓL KIKKEL VOLT ADY LEGINKÁBB?

Ő főképpen Fehér Dezsőekkel, Emőd Tamással, Nagy Mihállyal.

— MIKOR KERÜLT A VILAG-HOZ?

Röviddel a forradalom előtt. Pesten csak egy alkalommal beszéltem vele, 1918. november 18-án. A forradalom majdnem egyhónapos volt. A Károlyi-forradalom. Én az Otthonban lézengtem. Azt hiszem, Hatvany Lajosnak támadt az az ötlete, hogy illene köszönteni ebből az alkalomból Ady Endrét. S engem bíztak meg azzal, hogy jelentsem be, mert bizonyára olyan állapotban van, hogy ilyen hivatalos küldöttség talán izgatná, vagy készületlenül találná. Akkor én elmentem a Veres Pálné utcai lakására. Egy csúnya hideg ködös nap volt. Délután Ady még az ágyában feküdt, és én mondom neki, hogy Bandi bátyám készülj, mert a Nemzeti Tanács jön hozzád köszönteni. Erre felkelt az ágyból, nagy nehezen felöltöztették ünnepi fekete ruhába, hívták a borbélyt, hogy borotválja meg. Nagyon kedves volt. Így mutatott be Csinszkanak: „Nem ismered Hajnalt? Együtt voltunk Váradon”, ami kis időbeli tévedés volt, de hát hízelgett nekem ezzel. Aztán jött a borbély, és megborotválta. Még kérdezte tőle, akadozva a beszédben, hogy hozott-e hajszeszt? Mondja: „Nem, nagyságos úr.” Mire Ady: „Hozhatott volna, nem ittam volna meg.” Szóval ilyen humoros kedvében volt, és hát már abban az időben nagyon közel fűzte a rokon szálait a halálhoz. S mikor már felöltözött Csinszka is, azt hiszem kipirosította magát egy kicsit, leülttettem Adyt az íróasztalhoz, és mondtam, készüljön fel, mert kell egy beszédet mondania. Ceruzával írt, s csak egy sor került ki a ceruza alól. „Dadogva gyáván...” Aztán felállt, és mondta Csinszkanak: „Ülj le Te, majd diktálok.” De akkor már dadogni sem tudott, s nem ment. Erre mondta: „Nem megy, nem megy.” Azt mondta nekem: „Ülj le, írd meg Te.” Mit tehettem? Én egy kis újságíró voltam, Ady meg óriás. Egész biztos, hogy az a beszéd, amit én írtam volna a nevében, az nem egy Ady-beszéd lett volna. Kikeréltettem hát egy-két mondatot, s hogy mégis nyoma legyen, hogy Adyé, egy versszakot írtam oda. Találomra felnyitottam a kötetét, majdnem minden sora oda illett.

— MEGKÉRHETNÉM, HOGY MONDJA EL, MI VOLT ENNEK A VÁLASZBESZÉDNEK A SZÖVEGE?

„Dadogva, gyáván, de mégis némi büszkeséggel mondok köszönetet önöknek. A forradalmi magyar nemzet tanácsának, aki eljött a költőhöz. Betegen és meghiúsítottan szorongatom a felém nyújtott kezeket. Dadogva, mert életemben sokat kiabáltam.

Dadogva is mondom, hogy milyen jólesik nekem ez a mindennél nagyobb kitüntetés. Úgy érzem, hogy való és bekövetkezett az én forradalmam." Utána odafüggesztettem ezt a versszakaszt az *Ember az embertelenségben* c. verséből.

*Ékes magyarnak soha szebbet
Száz menny és pokol sem adhatott:
Ember az embertelenségben,
Magyar az űzött magyarságban,
Újból-élő és makacs halott.*

Megpróbálta felolvasni a beszédet, amit én nagy betűkkel ceruzával írtam, az ő két szava után: „Dadogva, gyáván...” Mosolyogva hallgatta végig a beszédeket, de nem tudta felolvasni. Hatvány kivette a kezéből, és fölolvasta. Hatvány első változatban megírta ezt olyan formán, hogy Ady Endre még akkor is teljes elmébéli teljességben volt, mert hisz ezt a beszédet írta. S akkor én közbeléptem és megmondtam, hogy ezt tulajdonképpen én írtam.

— ADY LAJOS AZT ÍRTA, HOGY ADY TÖBBSZÖR MONDTA VOLNA, HOGY EZ NEM AZ ÉN FORRADALMAM. VALÓSZÍNŰ EZ?

Ez az ünneplés annyira meghatotta, hogy ez teljesen lehetetlen. Ez ki van zárva, hogy ezt mondhatta volna.

— ARRÓL SEM TUD, HOGY KÉSŐBB MONDTA VOLNA VALAKINEK?

Nem, csak azt tudom, hogy Kunfi Zsigmondon keresztül, akivel továbbra is érintkezett, azt kérte a Nemzeti Tanácstól, hogy Ady Lajost nevezzék ki tankerületi főigazgatónak, ami meg is történt. Kunfi azt is mondta nekem az emigrációban, hogy Ady arról is ábrándozott, hogy ő most főrendiházi tag lesz. Mert Rákosi Jenőnek, akivel tudjuk milyen harcban állott, közben megszüntették a főrendiházi tagságát. Azt hiszem, még jelen volt Ady Endre a köztársaság kikiáltása alkalmából, én is ott voltam, de már nem férközhettem oda a közelébe.

Lejegyezte: V. E.

ADY NYOMÁBAN...

(ÜTIJEGYZETEK, 1968. AUG. 1—10.)

Kamasz éveim tiltott gyümölcse, megrázó költő-élménye, forradalmas lázaim ébresztője, szépségre s igazságra szomjas lelkem mindennapi kenyere: Ady Endre... Éreztem, hogy fűrgébben dobog a fáradt, öregedő szív bennem, amikor vonatunk Váradra bekanyarodott. Abba a városba, ahol a költő négy évig dolgozott, ahol ma szobra és múzeuma van. Rokonok vártak az állomáson, egy Szilágy megyéből, Zoványról ideszármazott fiatal vasesztergályos, meg a felesége és apósa, akik bennszülöttek. Velük jártuk be a várost, s ha nem értek rá, nélkülük róttuk az utcákat.

Többször megfordultam itt a múltban, de mindig csak futóvendégként. Utoljára 1940 karácsonyan, egy barátom meghívására jöttem el Kolozsvárról, ahol akkor az *Asztagok* c. regényemen dolgoztam. Itt tudtam meg, hogy a *Tanyá-t*, az 1939 végén megjelent első regényemet a város katolikus püspöke indexre tette. Nagyokat derültünk az eseményen, jókedvünk egész éjszaka ott tartott a Kispipában, ahol akkor a vásárhelyi Szenási Guszti és bandája muzsikált.

Azóta sokat épült, nőtt a város, lakóinak száma eléri a 120 ezret, körülötte új ipari és lakótelepek keletkeztek, rendezték a Körös-partját, a belváros azonban lényegében érintetlen, csak sokkal gondozottabbak a házak, a középületek, szebbek az üzletek, és a kövezetet fölváltotta az aszfalt. Ady nem tévedne el, ma is otthon érezhetné magát.

A rómaiak idejében castrum, az avarok alatt földvár állt a Körös meg a Peca nevű patak határolta területen. Püspökségét I. László szervezte újra, ő s még néhány Árpád-házi király és királynő itt talált örök nyugalmat. Mátyás korában Vitéz János, a rebellis püspök a hazai humanizmus egyik központjává tette a várost, Mohács után az erdélyi fejedelmek birtoka. Habsburg Ferdinánd és Szapolyai János 430 évvel ezelőtt itt ismerte el egymást királynak, Fráter György váradi püspök volt, Bocskai itt szer-